

Op bezoek bij LEADER Pays des Condruces (Wallonië)

Verslag excursie op 8 september 2022

LEADER Utrecht Oost en LEADER Weidse Veenweiden

*Europees Landbouwfonds
voor Plattelandsontwikkeling:
Europa investeert in zijn
platteland*

 PROVINCIE UTRECHT

Voorgeschiedenis

Op donderdag 8 september was het eindelijk zover: de excursie vanuit LEADER Utrecht Oost en LEADER Weidse Veenweiden naar het LEADER-gebied Pays des Condruses in Wallonië. Deze excursie stond oorspronkelijk gepland (als tweedaagse) in maart 2020, maar moest vanwege Covid-19 diverse keren worden verzet. De oorspronkelijke aanleiding om naar dit LEADER-gebied op excursie te gaan, ontstond tijdens een internationale bijeenkomst enkele jaren geleden. Daar presenteerde Jean-Francois Pecheur (LEADER Pays des Condruses) enkele van hun projecten en waarop LEADER-coördinatoren Marianne Breedijk (LEADER Weidse Veenweiden) hem benaderde omdat er best wat raakvlakken qua thema's zijn tussen LEADER in Wallonië en LEADER in de provincie Utrecht. In beide regio's is men actief met verduurzaming en circulariteit en ook met lokaal geproduceerd voedsel. Bijzondere aan LEADER Pays des Condruses is dat de LAG daar zelf ook projecten opzet en uitvoert. Voor Utrecht interessant om daar meer over te horen! En wellicht zou het kunnen leiden tot een samenwerkingsproject tussen de beide LEADER-gebieden in Utrecht en LEADER Pays des Condruses. Tijdens de excursie zou dat mooi verkend kunnen worden.

Op 26 en 27 maart 2020 zouden 23 personen vanuit Utrecht meegaan op de tweedaagse excursie naar Wallonie. Alles was geregeld: bus, hotel, maaltijden, excursies. Echter, zoals gezegd gooide Covid-19 roet in het eten. We waren genoodzaakt de excursie te annuleren. In eerste instantie dachten we dat wel konden verzetten naar eind 2020 of begin 2021, maar het corona-virus hield ons veel langer in zijn greep. Vandaar dat de excursie verzet werd naar een eendaagse uitwisseling op 8 september 2022.

Ondanks dat het deze periode niet meer kan leiden tot een samenwerkingsproject (die loopt dit jaar af), bieden de projecten in Wallonië en de werkwijze van de LAG aldaar, wel heel veel interessante aanknopingspunten voor de nieuwe periode. En uiteraard ook veel interessante inhoudelijke info over de projecten. En wellicht kan het in de volgende periode toch tot een samenwerking leiden.

De deelnemers

22 Personen gingen op 8 september 2022 mee op excursie, zowel uit het oostelijk als het westelijk deel van de provincie Utrecht. De groep bestond uit leden van de LEADER-groepen zelf (Aanjaaggroep, LAG en PG's), initiatiefnemers van LEADER-projecten, bestuurders en medewerkers van provincie, gemeenten en waterschap, de beide LEADER-coördinatoren en ook de voorzitters van LEADER Weidse Veenweiden en LEADER Utrecht Oost waren van de partij.

De heenreis

Wie mee ging op deze excursie, moest vroeg uit de veren. De bus vertrok om 6.30 uur uit Odijk en 6.45 uur uit Vianen. Op de heenreis is er een enquête ingevuld door de deelnemers over de verwachtingen die ze van de uitwisseling hadden. Op de volgende pagina een impressie van de gegeven antwoorden.

Waarom ben je mee?

- Programma en de streek spraken me aan.
- Om eens buiten de deur/ het eigen gebied te kijken.
- Hoog tijd voor een uitje!
- Internationale karakter van LEADER proeven.
- Kijken hoe andere LEADER-gebieden werken Innovaties in andere gebieden bekijken.
- Interesse om te leren van andere projecten en initiatieven.
- Interesse in thema's (biodiversiteit, water, agroforestry, landbouw, duurzaamheid, energie, voedselsysteem, sociaal domein)
- Voor de onderlinge contacten en ideeën voor de nieuwe LOS
- LEADER-kennis opdoen, inzicht krijgen in de LEADER-aanpak
- Voor de verbindende gesprekken
- Mensen leren kennen van de LEADER-groepen, nieuwe contacten opdoen, in de bus en in Wallonië.

Vanuit welke interesse ben je mee?

- Ik wil verrast worden; ben nieuwsgierig.
- Vanuit mijn interesse in thema's die aan bod komen vandaag
- Vanuit mijn functie bij provincie/ gemeente/ waterschap.
- Oriëntatie op wat LEADER in Europa doet.
- Interesse in LEADER proces, innovatie en netwerkvorming dmv LEADER-aanpak
- Ik wil graag (LEADER)collega's ontmoeten
- Benieuwd wat LEADER zelf doet in de uitvoering, en niet alleen via de initiatieven.
- Kijken naar de afzetmarkt voor producten.
- Samen kun je meer bereiken en onze ambities kunnen wel steun gebruiken. Zowel in de vorm van kennisoverdracht, enthousiasme delen en grensverlegging.

Wat hoop je straks te zien of horen?

- Hoe andere initiatieven tot stand komen, maar ook kunnen blijven bestaan of eventueel uitbreiden. Hoe gaan ze door als het tegenzit?
- Nieuwe ideeën en tips die we kunnen gebruiken in onze eigen regio/ ons eigen werk
- Inspirerende verhalen en projecten
- Wat overheden kunnen betekenen bij projecten/ LEADER
- Enthousiaste mensen en geslaagde projecten die verbindingen maken
- Vanuit welke motivatie de LAG in Wallonie werkt en waar ze naar toe willen met het proces.

- LEADER-energie, bevologenheid bij nieuwe ontwikkelingen op het platteland
- Nieuwe ideeën hoe het landelijk gebied kan ontwikkelen
- Kijken wat voor soort projecten LEADER daar subsidieert
- Hoe dit bottom-up georganiseerd is
- Ik hoop iets te zien/ leren wat ik totaal niet verwacht.

Wat hoop je ermee te kunnen doen?

- Energie en inspiratie van te krijgen.
- Te kunnen leren van de aanpak van anderen.
- Kijken wat we als overheid (gemeente/ provincie/ waterschap) kunnen doen, en het spectrum van mogelijkheden verbreden van initiatieven die eventueel gesubsidieerd kunnen worden (vanuit provincie of waterschap)
- Ideeën, voorbeelden en werkwijzen inzetten in onze eigen streek.
- Inspiratie voor de nieuwe LEADER-periode, voor nieuwe LOS
- Info die we vandaag opdoen meenemen en delen met anderen en mogelijk nieuwe verbindingen te leggen.
- Mijn persoonlijke (en professionele) kennis uit te breiden
- Kijken of we raakvlakken zien en uitbreiden van de activiteiten van ons bedrijf
- Binnen de provincie uitdragen hoe sommige zaken met LEADER ook anders kan, zodat we dat mee kunnen nemen bij het vormgeven van de komende periode.
- Enthousiasmeren van anderen

In Wallonië

Biomethaanfabriek en warmtekrachtkoppeling Ochain Energie

De eerste locatie die we bezochten in Wallonië, was de biogasinstallatie Ochain energie in Clavier. Jean François Pecheur (LEADER-coördinator) en zijn collega Marc Wauthélet ontvingen ons.

Deze biogasinstallatie is ontstaan op initiatief van de LAG. Zij hebben in een haalbaarheids- en locatieonderzoek laten uitzoeken wat een goede locatie en goede werkwijze zou kunnen zijn. Ook hebben ze een projectleider beschikbaar gesteld die het project heeft vlotgetrokken en gecoördineerd.

Qua locatie zijn ze hier in Clavier terecht gekomen, enerzijds omdat een agrariër de samenwerking op deze plek aan wilde gaan en anderzijds vanwege de ligging nabij een woonzorgcentrum voor ouderen dat de restwarmte van de biogasinstallatie kan afnemen.

De biogasinstallatie is uiteindelijk opgestart door deze agrariër, twee (burger) energiecoöperaties en een deskundig bedrijf. Samen hebben zij de financiering voor de totstandkoming van de installatie bijeengebracht (hier heeft LEADER dus niet aan bijgedragen). Het verkrijgen van een vergunning kostte wel de nodige moeite, maar in 2017 is de installatie in gebruik genomen. In 2020 is deze nog uitgebreid.

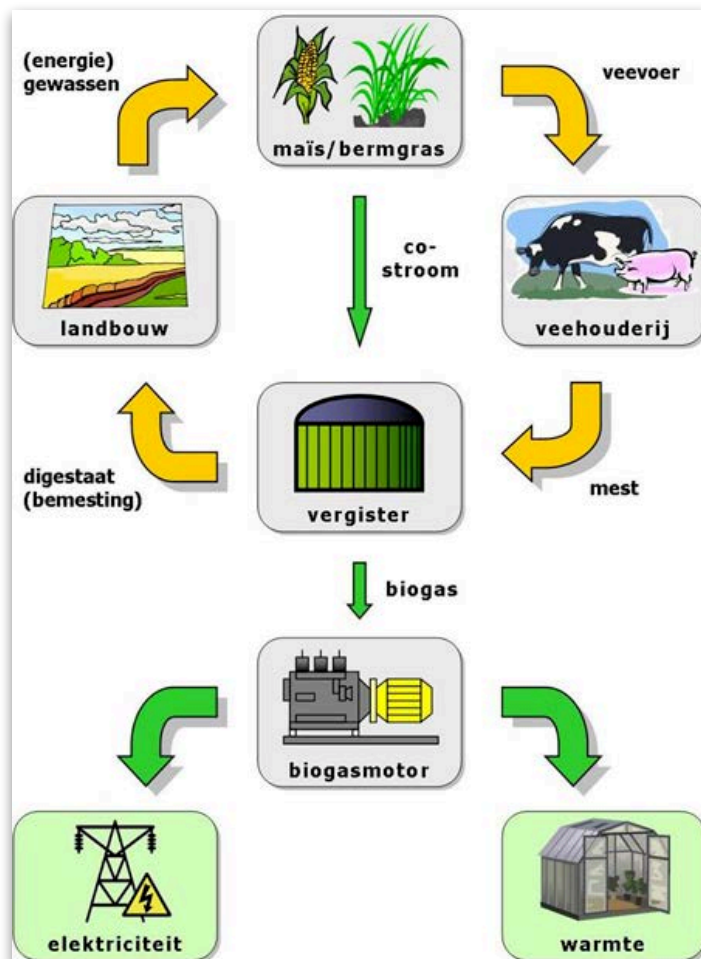
Biogas ontstaat door de vergisting van organisch materiaal: agrarische (rest)producten zoals mest, maaisel, aardappelen en mais van boeren in een straal van circa 10 á 20 kilometer rond de fabriek. In

de directe omgeving wordt zelfs mais geteeld speciaal voor vergisting (en dus niet als veevoer). Na vergisting ontstaat biogas en digestaat (2% vloeibaar, 98 % vast). Het biogas wordt in een warmtekrachtkoppeling omgezet in warmte en elektriciteit. Circa 25 % van deze thermische energie wordt gebruikt om de vergisters (waar de afbraak van organische stof plaatsvindt) op de juiste temperatuur van 37 graden te houden. Een gedeelte van de warmte wordt via een warmtenet benut door het nabijgelegen woonzorgcentrum. Er wordt nu nog veel warmte 'geloosd', ze zoeken nog naar een mogelijkheid om dat ook te benutten.

De installatie produceert elektriciteit voor circa 2.200 huishoudens en warmte waar normaal gesproken 800.000 liter brandstof voor nodig zou zijn. Dit levert een CO₂-reductie van 7000 ton per jaar op.

Het digestaat dat overblijft na vergisting wordt door agrariërs gebruikt als meststof.

Meer informatie is te vinden op <https://www.emissions-zero.coop/page/biomethanisation>

Het Condroz Klimaatplan (POLLEC)

Per bus zijn we vervolgens naar het kantoor van LEADER Pays des Condruses in Stree (Modave). Dit kantoor is gevestigd in het agrarisch opleidingscentrum/ proefboerderij 'Centre des Technologies Agronomiques'. In de collegezaal kregen we van Marc Wauthélet (projectleider Energie namens de LAG) uitleg over het Condroz Klimaatplan (POLLEC).

Dit klimaatplan streeft naar een CO₂ reductie van 40 % in 2030. Het plan is onder regie van de LAG (zij stelden een projectleider beschikbaar) opgesteld samen met het gebied. Het kostte vervolgens wat moeite om de gemeenten mee te krijgen: ze hebben niet altijd de expertise in huis of überhaupt te weinig mensen beschikbaar. Uiteindelijk hebben toch alle gemeenten in Condroz het plan goedgekeurd in 2017. Het hielp hierbij dat er vanuit LEADER een projectleider beschikbaar was om e.e.a. te coördineren.

Sinds het plan loopt is het energiegebruik al behoorlijk afgenomen. In 30 maanden is er 1,5 mln euro geïnvesteerd door inwoners in het gebied. Verder zijn er ook windmolens geplaatst, zonnepanelen aangelegd, 2 biogasinstallaties ontwikkeld en 4 kleine waterkrachtcentrales. Ook is er een off-grid-systeem gemaakt voor vier publieke gebouwen. Daarnaast worden ook veel particuliere initiatieven gestimuleerd en ondersteund: isolatie, zonnepanelen, autodelen, e-bikes, etc. Er was bijvoorbeeld 1,7 miljoen euro beschikbaar (uit andere middelen, geen LEADER) voor isolatie.

Budget vanuit LEADER is vooral benut voor inzet projectleider (salaris), communicatie en opstarten cq aanzwengelen van projecten ((haalbaarheidsstudies etc).

De werkwijze is nu gestopt, de regio wil het op een andere manier gaan doen. Er is extra subsidie aangevraagd, maar onzeker of dit naar het gebied komt (ervaring is dat veel geld naar het stedelijk gebied gaat, en niet naar het platteland).

Meer info, zie <https://www.galcondruses.be/realisations/le-plan-climat-du-condroz/>.

En kijk hier voor de presentatie.

GAL (LAG) Pays des Condruzes

LEADER-coördinator Jean-François Pecheur vertelde ons vervolgens meer over de werkwijze van LEADER in de regio Pays des Condruzes. Deze regio bestaat uit zeven gemeenten in de provincie Luik. Het gebied is circa 300 km² groot en heeft circa 30.000 inwoners.

Beschikbaar LEADER-budget (EU): 2 miljoen euro (+ 7 ton transitiebudget in 2021/ 2022).

De LAG heeft 10 á 13 personen in dienst (ook deels betaald vanuit de regio).

De LAG bestaat uit circa 30 personen.

Doelen in de huidige periode zijn: energie, vergrijzing, wonen, mobiliteit, lokale economie en agroforestry. Kijk voor een totaaloverzicht op <https://www.galcondruses.be/>.

Er is een focus op agri-food projecten. Ze benutten geld uit verschillende bronnen (multifunding), zoals bijvoorbeeld URBACT, AgriUrban. Er zit echt een samenhang in projecten die opgestart zijn: Farm incubator, local food hub/ point ferme, organic en local canteens, etc.

In de huidige periode heeft de LAG vooral eigen projecten opgestart (in co-creatie met de streek). In de nieuwe periode willen ze ook subsidie beschikbaar gaan stellen voor projecten van anderen.

Kijk [hier](#) voor de presentatie.

Lunchen bij project “Devenirs En Cuisine” (Toekomst in de Keuken)

Vervolgens was het tijd voor lunch (en eindelijk koffie! 😊) in de kantine van het agrarische opleidingscentrum. In de keuken staan stagiairs (uiteraard onder toezicht van een chef). Zij maken niet alleen de warme lunch-maaltijden voor de agrarische school, maar ook voor kleuterscholen en basisscholen in de directe omgeving. Ze koken zoveel mogelijk met lokale producten (80 %) en sinds 2020 ook biologisch. Ze gaan steeds meer groenten gebruiken en minder vlees. Als ze voor vlees kiezen, dan wel vlees met hoge kwaliteit. Dat is iets duurder, dit compenseren ze met kleinere porties.

Er staan gemiddeld 8 studenten in de keuken. Ze lopen zes weken stage en na de opleiding gaan ze bijvoorbeeld aan de slag bij instellingen om te koken. Er werken ook enkele mensen met afstand tot de arbeidsmarkt.

Er is zowel bij de bereiding van de maaltijden als op de scholen veel aandacht voor (het voorkomen van) voedselverspilling. Door een bewustwordingscampagne is er hier 10% afval, terwijl dit in een gangbare kantine 30 % is.

Er worden gemiddeld 200 lunchmaaltijden per dag bereid. Dit aantal wisselt, omdat kinderen/ ouders per dag kunnen beslissen of ze een maaltijd willen bestellen. Ongeveer 20 procent gebruikt warme lunch.

Maaltijden worden betaald door de ouders, via een app kunnen ze ook bestellen. Op die manier wordt ook het probleem van aanbesteding omzeild. Hoe gaat dat met arme kinderen? Er is sponsoring vanuit instelling.

De verse producten worden deels door de producent bezorgd, deels halen ze het zelf op. De maaltijden worden in verwarmde dozen naar de scholen gebracht. Er is iedere dag een vast menu (mensen kunnen dus niet zelf kiezen). Ouders letten zelf op allergie bij bestellen.

Er is steeds meer beleid bij overheden om dit te stimuleren. Vanuit dit initiatief probeert men dit nu stapje voor stapje te (her)introduceren, want het was geen gebruik meer op de scholen om samen te eten, kantines verdwenen zelfs.

LEADER heeft geholpen bij de opstart van dit project, met geld en met de inzet van een projectleider.

Meer info, zie <https://devenirsencuisine.be/>.

Point Vert

Na de lunch was het weer tijd voor een projectbezoek. Een paar straten verderop lag het project “Point Vert” ofwel “Farming Incubator”: een proeftuin voor mensen die een professionele activiteit in de tuinbouw willen starten. Het blijkt lastig om aan land te komen en een eigen bedrijf op te starten. Met dit initiatief kunnen mensen uitproberen en oefenen. Op een terrein van 4 hectare (van de gemeente) kunnen ze gedurende 1, 2 of maximaal 3 jaar een stuk grond in bruikleen krijgen (gemiddeld circa 30 are) om hun beoogde bedrijfsactiviteit uit te proberen. Na die periode moeten ze ergens anders land vinden.

Het initiatief is 9 jaar geleden gestart en inmiddels hebben er 25 mensen gebruik gemaakt van deze proeftuin. Ongeveer de helft daarvan is nadien ook daadwerkelijk producent geworden.

Om een connectie maken met de inwoners van het dorp, is er ook een moestuincomplex(je). Dat zorgt voor sociale connectie.

Op het gebouw naast het terrein (werkplaats van de gemeente) wordt hemelwater opgevangen en naar een bassin geleid. Daaruit kunnen de tuinders het water oppompen. Met de warme zomers van de laatste jaren, bleek water schaars. Tuinders moeten leren dat ze het dan uiteindelijk zelf moeten regelen of betalen. Voor stroom moeten ze ook betalen.

De leerlingen van de agrarische school (bij het LEADER-kantoor) helpen met het klaarmaken van het land. Er staan enkele geschakelde zeecontainers op het terrein. Dit was eerst een 3D printing lab, maar nu in gebruik als vergaderzaaltje en in de zomermaanden als winkeltje en ijsverkoop.

Er is een partnerschap met de school die nabij ligt: zij verzamelen fruit en maken hier jam van.

Meer info, zie <https://www.galcondruses.be/realisations/point-vert-espace-test-maraicher/>

Uitwisseling LEADER in Wallonië en in Utrecht

Na een korte wandeling keren we weer terug in de collegezaal. We gaan verder in gesprek met Jean François over de verschillen en overeenkomsten tussen LEADER in Utrecht en in Wallonië. Maike licht toe hoe we in Utrecht werken. We concluderen dat we in beide regio's last hebben van de administratieve kant van LEADER (bijvoorbeeld dat er geen mogelijkheid is om voorschotten uit te keren), maar dat dit niet zozeer te wijten is aan de EU, maar vooral aan de landelijke overheden.

We spreken beide de hoop uit dat dit in de nieuwe periode beter wordt. In Wallonië gaat men in de nieuwe periode meer inzetten op het financieren van projecten van derden. In Utrecht is interesse in de mogelijkheid om als LAG zelf projecten te initiëren en ook te begeleiden. Wel wordt opgemerkt dat je goed moet opletten dat het wel bottom-up blijft.

Agroforestry

De laatste toelichting deze dag kwam van William Halleux. Hij is vanuit LEADER projectleider Agroforestry. Op de proefboerderij lopen diverse projecten rond dit thema. Bijzonder is dat de producten en de planten en bomen hier niet zozeer voor humane consumptie worden benut, maar als veevoer. We krijgen een interessante presentatie over het gebruik van verschillende soorten struiken en bomen. Hakhout wordt hier op de grond gegooid en ter plekke door het vee opgegeten. Ook kan het dienen als bodemverbeteraar (versnipperd).

In een andere pilot wordt het vee tussen de jonge bomen gelaten, zodat ze deze kunnen kaal- of opvreten. Er wordt nu getest met drie soorten wilg.

Ook zijn er proeven met het inkuilen van gehakseld hout. Vanuit onze groep wordt geopperd om dat eens te combineren met mais, dat geeft mogelijk een zoetere smaak voor de koeien.

Op het terrein achter de proefboerderij hebben we deze pilot-velden met eigen ogen kunnen aanschouwen.

Het is een samenwerkingsproject van de proefboerderij, maar ook met andere (o.a. wetenschappelijke) organisaties. LEADER heeft hier weer de projectleider beschikbaar gesteld.

Meer info, zie <https://www.galcondruses.be/agro-foresterie/>

En kijk [hier](#) voor de presentatie die tijdens de excursie is gegeven.

Diner in Huy en terugreis

Na deze lange dag vol indrukken, ging de reis naar Huy. Waar onze gastheren een korte route met de personenauto konden nemen, moesten wij met de grote touringcar een behoorlijke omweg maken. Maar wel met prachtig uitzicht!

Na een heerlijk diner, waarbij onderling nog de nodige zaken zijn uitgewisseld, begonnen we aan de terugreis naar Utrecht. Na een korte onderbreking en chauffeurswissel, waren we uiteindelijk rond 23.30 uur weer terug in Vianen/Odijk. Moe en voldaan!

Tijdens de terugreis heeft iedereen nog opgeschreven welke indrukken men heeft overgehouden aan deze dag. Een samenvatting van de opmerkingen staat hieronder.

Conclusie: het was een lange, maar interessante dag, waarbij ook de onderlinge contacten en gesprekken zeer gewaardeerd werden. We hebben mooie voorbeelden van projecten gezien, waarbij sommige dingen wellicht ook in onze regio toe te passen zijn. Qua werkwijze viel op dat de LAG in Wallonie veel ruimte geeft aan pilot's, experimenten, (voor)onderzoeken en ook zelf een projectleider levert om projecten op te zetten en in de benen te helpen. Door wat meer zelf het heft in eigen hand te houden, zat er ook meer samenhang tussen de projecten en kon er gemakkelijk(er) ingezet worden op bepaalde beleidsdoelen. Dit is een groot verschil met de werkwijze in Utrecht, waar we wel initiatieven aanjagen maar het toch afwachten is welke initiatieven er uit het gebied komen.

De deelnemers aan deze excursie nemen de info mee ter inspiratie bij hun eigen dagelijkse werkzaamheden, maar zeker ook bij de voorbereidingen op de nieuwe LEADER-periode. Als LEADER-gebieden hebben we een interessante nieuwe connectie gemaakt die volgende periode in ieder geval tot een tegenbezoek kan leiden want uiteraard hebben we hen van harte daarvoor uitgenodigd.

Wat sprak je vandaag bijzonder aan?

- Afwisselende programma.
- Onderlinge contacten: uitwisseling en gesprekken met leden van de LAG's en de PG's/ Teambuilding van de LAG/PG's/ Contacten en gesprekjes met de medereizigers
- Reisgezelschap: goede mix van initiatiefnemers, LAG/PG en overheid
- Het enthousiasme van reisleiding/ de goede organisatie van de excursie
- Passie van de sprekers/ Betrokkenheid en gastvrijheid/ groeiend enthousiasme van Jean Francois tijdens de dag.
- Om te horen dat de LEADER-aanpak in Wallonië /België zo anders georganiseerd wordt.
- De inzicht in de LEADER-“ambtelijke” structuur/ organisatievorm
- als LEADER-groep zelf het initiatief nemen/ inspirerend “doen”/ het “doe-gehalte” van LEADER-afdeling
- Innovatiekracht/ Experimenteren/ pilotruimte

Welke 'do's' heb je gezien? Wat waren goede voorbeelden?

- Organisatie in Wallonie: meer als projectbureau/ projectcoördinatoren voor de diverse thema's binnen hun strategie, die zelf projecten opzetten en richting geven aan ontwikkelingen/ vanuit de LAG ook een projectleider leveren aan initiatieven → kan versnellen en belangrijke beleidspunten kunnen voortvarend opgepakt worden
- Trial/ Experimenteren/ pilotruimte/ onderzoek/ uitproberen. Hierbij lef hebben, dingen mogen falen.
- Het verband cq de lijnen tussen de projecten/ samenhang
- Het doorzetten in vernieuwende projecten/ Innovatie
- Interessant om te zien hoe er invulling is gegeven aan de projecten/ praktische initiatieven/ veelzijdigheid, leuke projecten/ Het veld in!
- Mooie voorbeelden: de vergister; de No waste keuken en maaltijden incl scholenwedstrijd; Agroforestry: voedselhagen voor vee; Food hub met point ferme;
- Farm incubator – tuinders incubator. In Utrecht zien we ook dat veel mensen dromen en van start willen gaan als nieuwe boer/tuinder – of een andere bijdrage willen leveren. Maar de stap is vaak wel gelijk heel groot. Dus mooi om zo'n plek te hebben met ruimte, gereedschap, begeleiding en community-vorming. Ik vind wel persoonlijk wel raar dat deze nieuwelingen helemaal geen pacht hoeven te betalen voor hun plotje. Dat maakt het wellicht iets te makkelijk om in te stappen en dan weer te besluiten iets anders te gaan doen.
- Fijn dat programma omgegooid kon worden zodat we na de lunch naar buiten konden.

Welke 'don'ts' heb je gezien? Wat waren interessante leerpunten?

- Interessant verschil: Wallonie benadering meer vanuit programma (initiatief vanuit de LAG) waardoor (beleids)doelen gerealiseerd worden. Utrecht laat het initiatief meer vanuit het gebied komen. Dan ben je afhankelijk van indieners.
- Bijzonder dat er zo weinig kennis in het gebied (bij overheden) is over inhoudelijke thema's. Dat doen de Nederlandse gemeentes beter. Daarom heeft dit LEADER-bureau in Wallonie ws ook zo'n grote rol gekregen in het inhoudelijk aanjagen van ontwikkelingen op grotere thema's in de regio.
- Liever niet in onze regio: Voedselbos voor veevoer en Maisteelt voor biovergister
- Te klein gebied voor een LAG en LOS/ de beperking door de LAG in een beperkt gebied
- Ruimte voor kleine initiatieven is niet geborgd, bottom-up is minder zichtbaar.
- Initiatief dat gezonde maaltijden maakt voor scholen is interessant – maar wel bijzonder dat dan niet alle kinderen in de klas / op school een maaltijd krijgen. Daarmee draagt het niet bij aan gelijke kansen voor kinderen op de gehele school.
- Over de excursie zelf: Soms wat lastig te volgen ivm taalbarriere, Powerpoint-presentaties in een zaaltje zijn minder leuk. Koffie ontbrak

Hoe ga je hier straks mee aan de slag?

- Uitdragen wat ik gezien en gehoord heb, mn de manier waarop Wallonie het heeft georganiseerd/ Kijken hoe het in de streek kan: wat heeft kansen, wat heeft voorbeeldfunctie.
- Inspiratie meenemen (en terugkoppelen) voor de nieuwe LOS/ eigen organisatie/ eigen regio, stimuleren om anders te kijken. Leerpunt hierbij: de regio hebben is niet in tegenspraak met bottom-up! Kans: ruimte bieden aan experimenten, pilots, onderzoeksprojecten
- Verder plannen uitwerken: gezonde scholen, lokaal voedsel

- Ik ben gestimuleerd om meer met LEADER en met de deelnemers aan de excursie te gaan samenwerken/ inspiratie om ook LEADER projecten in Utrecht te bezoeken en samen te werken in ons eigen project
- Ik neem de inspirerende sfeer van het LEADER-programma mee als ik weer met met mijn eigen werk/ project/initiatief aan de slag ga.
- De overtuiging dat je je eigen koers moet varen is gesterkt
- Kijken hoe LEADER en waterschap elkaar kunnen versterken
- Thuis uitproberen
- Gewoon lekker doorgaan!

En met wie?

Provincie, LAG/ PG's, collega's van de provinciale/ gemeentelijke/ waterschaps organisatie, de streek, lokale producenten en ondernemers, gebiedsorganisaties zoals LTO, op eigen bedrijf, met wie maar interesse heeft (zelf voortouw nemen)

Wat is daarbij de grootste uitdaging?

- Als LEADER(gebied): overeenstemming met de provincie zien te krijgen.
- Als provincie: ruimte geven aan nieuwe LAG om juiste vorm te vinden en daar vertrouwen in te hebben
- Samenwerken
- Kansen benutten
- Doen voorop
- Anderen stimuleren om breder te kijken, Loskomen van de vaste patronen
- Lekker creatief blijven denken!
- Tijd/ Prioriteren
- De connectie en aansluiting zoeken/ Bereikbaarheid van de lokale bevolking
- Geld